



## EPISK DIKT OM SAMISKT LIV

**Linnea Axelssons lakoniska diktepos om samisk samtidshistoria har väckt berättigad uppmärksamhet under våren. I sin recension jämför Josefin Holmström eposet med en annan uppmärksammad titel, Sergej Lebedevs gulagroman *Vid glömskans rand*. Det väcker frågor om identifikation och bekvämlighet i läsakten liksom om individens roll i historien.**

*Ædnan* är en berättelse om samernas moderna historia i Sverige. Mer specifikt är det en berättelse om tre generationer samer och om hur de långsamt fördrivs från sina marker, in i det svenska samhället med radhus och nio-till-fem-jobb. Först kommer Ristin med sönerna Aslat och Nila, som lever på fjället och bland renarna. Sedan kommer Lise, som får gå i "sameskola" och blir bofast i Porjus, och som till slut tappar både sitt språk och sin identitet. I tvåtusentalets Sverige möter vi hennes dotter Sandra. Sandra är fast besluten om att söka sina rötter och bevara den samiska identiteten. Kring dessa människor växer så berättelsen om en ofta bortglömd del av den svenska historien fram.

Linnea Axelsson inleder detta sitt samiska epos med ett Emily Dickinson-citat:

**Av deras  
underliga ljus  
Behåller jag en  
stråle  
För att klargöra  
den Blick**

## **Jag söker dem med -**

Dickinsons rader fungerar som ett slags nyckel till verket. *Ædnan* är lika mycket en meditation över hur den enskilde ska förhålla sig till de som kom före som en berättelse om samernas moderna historia i Sverige. Hur förstår man en kultur som förnekats en? Med vilken blick ska man då betrakta det förgångna – kan man identifiera sig med det, eller förblir man en främling, eller ännu värre, en turist? Som en av Axelssons berättare, Per, uttrycker det:

## **Men jag kan inte uttyda någonting**

### **av folkets och markernas historia**

-

## **Ifall man kanske förr hade tyckt att fjället där borta**

### **liknar något särskilt**

Denna komplexa hemlöshet är genomgående i *Ædnan*. Axelsson gestaltar ett slags exil som är både yttre och inre, där hennes generationer av samiska familjer gradvis fördrivs från sina fädernesmarker och sitt språk. De har inget land att kalla sitt eget, och deras tillhörighet till landskapet ifrågasätts ständigt av den svenska staten. Det är en ambitiös berättelse, som sig bör när en poet väljer att kalla sitt verk ”epos”. I intervjuer har Linnea Axelsson antytt att hon kanske borde ha undvikit just den genrebeteckningen, men den känns förvånansvärt motiverad. Eposet som genre handlar ju om resor och hemkomster, om nationsbyggande och nationell identifikation. Engelsk litteraturforskning har länge intresserat sig för den nationalistiska dimensionen i mottagandet av grekiska och latinska epos. Emily Wilson pekar på hur översättningar av *Aeneiden* ofta gjorts med politiska anspråk. När den skotske poeten Gavin Douglas 1513 färdigställde sin *Eneados*, skriven på medelskotska, var det prestigefullt för Skottland och blev även starskottet för en poetisk renässans.

Ordet “ædnan” ligger ju så lockande fonetiskt nära både ”Eddan” och ”Aeneiden”, även om det egentligen är gammal nordsamiska för ”landet”, ”marken” och ”jorden”. Men jag väljer att låta äldre tiders hjältesånger och deras höga anspråk dröja kvar under läsningen av *Ædnan* eftersom dikten är så pass politisk, och dessutom tecknar en vid båge från språklöshet till återvunnet tal som går att jämföra med eposets traditionella tematik.

Berättelsen börjar med den autistiske pojken Nila, som lever på det tidiga nittonhundratalet och inte talar alls, och det slutar i vår tid med Sandra, som är aktivist och lär sina barn samiska.

Om samiskan är det samtidigt bortträngda och efterlängta språket i *Ædnan* så är Linnea Axelssons svenska sparsmakad, renskuren och karg. Hennes strofer liknar faktiskt Dickinsons, korta och kompakta, ensligt placerade öar i det vita fält som baksidan utgör. Jag frestas att säga något här om landskapets inverkan på typografi och form, och kanske ligger det något i det: *Ædnan* är språkligt kortfattad men som fysiskt objekt satt stor och tjock. Boken är närmare 800 sidor, som ville den avspegla och bestrida de territoriella konflikterna mellan det samiska folket och den svenska staten, där "vårt land / den här marken / vi döpt så länge" beskurits och delats upp trots att den "Hela tiden har / sträckt sig tvärsöver / norra Skandinavien / och en bit av Ryssland".

Jag associerar till annan poesi skriven i skärningspunkten mellan hemma och borta, kärlek till landet och förfrämmande inför detsamma, som i den ryske författaren Sergej Lebedevs mäktiga gulagroman *Vid glömskans rand*. Lebedev börjar sin roman vid "språkets slut", i hans fall där Europa möter Asien: en plats där gränser blir meningslösa för att de inte längre går att beskriva. Lebedev letar efter ett sätt att berätta om kommunismens fasor på, Linnea Axelsson illustrerar dödläget som uppstår när den svenska byråkratin krockar med Girjas samebys krav: "statens advokater" skrattar åt byn "när de hävdar sin rätt" eftersom

**den inte  
bygger på såna  
skriftliga dokument**

**som den svenska  
kulturen är gjord av**

utan istället på "Markens alla spår / av närvaro handling / och liv".

Victor Malm skrev i *Expressen* (13/3) att *Ædnan* mest liknar "ett slags radbruten prosa" som saknar "formuleringsglädje". Det håller jag inte med om. Det är sant att Axelssons språk inte är svårt, och kanske är det inte särskilt nyskapande, men är det ett krav för att något ska få kallas poesi? Dikten handlar om tradition, återupptäckt och bevaring, och om ett språk som behöver läkas innan det kan växa:

**Någon gång  
växer en annan  
röst fram**

-

**Men det blir  
en annan**

**Inte samma**

**för den rösten  
blev inte**

Den sorgsna ton som ljuder genom *Ædnan* säger att det som förlorats aldrig kan återvinnas: även om Sandra nu kan tala samiska låter hon ”som en bok / helt utan dialekt”. Eftersom Axelsson låter sitt persongalleri tala var för sig, korsklippta, finns inte riktigt plats för det komplexa arvet av skam och skuld att utvecklas och bearbetas: Sandras mor Lise sitter på ett språkcafé i Porjus och sörjer sitt borttappade språk, men Axelsson låter henne aldrig tala *med* Lise, bara *om* henne. Överhuvudtaget är diktens struktur något splittrad och spretig, samtidigt som de olika rösterna inte alltid är tillräckligt definierade. Risken är att läsaren förlorar sig i ett odifferentierat flöde – eller är det kanske en möjlighet? Om vi tänker oss släktsagan som en komplex väv finns en poäng med att de olika spåren och trådarna tillsammans uppgår i något större. Så framträder en långsam växelverkan mellan sorg och glädje, styrka och svaghet.

Om en person ändå sticker ut under min läsning så är det den sorgsne Per, Sandras bror, som kanske mest av alla bär det förflutna i sin kropp. Där Sandra lär sig tala samiska, syr koltar och protesterar mot Vattenfall vänder Per agget inåt och erfar en själslig splittring:

**Hur slår man  
sönder ett folk  
ett land**

-

**Varför har jag  
alls fått för mig**

**Att allt någon gång  
varit ett och lika**

I ett vackert parti tittar Sandra på hans upprullade skjortärmar, som blottar ”Alla såren han / skurit där ådrorna / virvlar fram”, som vore blodet synonymt med den uppdämda älven och kanske det kvästa språkets flöde. Älven rinner, ringlar, forsar och stoppas upp i *Ædnan*. Vattenfall ger kanske jobb åt karlarna, men de kallar också de samiska markerna för ”vildmark” och bestämmer att de är oexploaterade resurser som står till statens förfogande. Axelsson skildrar

ofta motsatsförhållandet mellan den svenska statens längtan att dokumentera och klassificera och naturfolkets "mjukare" och kanske mer intuitiva kunskapsförmedling. Särskilt kristalliseras den svenska vetenskapsivern i de kränkande rasbiologiska forskningsprojekt som det samiska folket utsätts för. Lise berättar om sin mor Ristin som i kåtaskolorna på tjugotalet tvingats fotograferas naken, och om Nila som hamnar på bild i en bok skriven av en svensk reseläkare, klassificerad som "Sinnessvag man".

*Ædnan* är en sorgesam dikt. Det är oundvikligt. Men den är också full av stolthet, och slutet kan tolkas hoppfullt: i bokens sista avsnitt talar en namnlös svensk präst som just begravt Sandras mormor i den kyliga jorden i Porjus. Hon reflekterar över den knapphändiga information hon fått om den döda när hon frågar familjen om hennes liv, och det finns ett slags försiktigt försonande nyfikenhet i de sista stroferna:

**Hon såg hur familjen  
hon träffat så lite  
men ändå fått följa  
rätt nära en bit**

**Hur de gick bort  
hur de sakta  
försvann**

**längs de nykrattade  
grusgångarna**

-

**Och hon undrade  
vilka de var**

Men hur väl lyckas då *Ædnan* med sin ambitiösa föresats, att ta sig an frågor om främlingskap, identitet och tillhörighet, om individens roll i historien? Ja, sådär faktiskt. Det finns, ironiskt nog, ett slags förfrämligande över eposet, som jag misstänker delvis är en konsekvens av Axelssons berättarteknik. Även om det finns en poäng i att låta ett flöde av röster rinna fram över bokens sidor så berövar greppet samtidigt verket på sann intimitet. Axelsson skriver visserligen inifrån de tre generationernas subjektiva upplevelser, men hon gör det med ett slags objektiv ton som efter ett tag blir kylslagen och distanserad.

De komplicerade hoppen mellan berättare och i tidsskikt gör det svårt för läsaren att känna empati, om vi antar att empati förutsätter identifikation eller åtminstone möjlighet till identifikation. Precis när jag försjunkit så pass i ett avsnitt att jag blivit en deltagande medvandrare i verket måste jag skifta blick och perspektiv. Koncentrationen bryts. Här är jämförelsen med Sergej Lebedevs *Vid glömskans rand* återigen aktuell. Berättaren i Lebedevs roman

förkroppsligar sin sorg i och med att han vågar gå in i den och stanna kvar i smärtpunkten lite längre än vad som egentligen är bekvämt. Om man, som Axelsson, istället har en kör av berättare blir detta kvardröjande svårt och läsaren får inte lika lätt att identifiera sig med skeendet.

*Ædnan* betecknas som epos men har också drag av den dramatiska monologen. Här får Linnea Axelsson återigen problem, och det beror på att hennes monologer är för tillslutna, för avskilda från varandra. Även om monologen består av en människas tal så bör där finnas en vilja till kommunikation och meningsutbyte. Liksom litteraturkritikern M.H Abrams anmärker karaktäriseras den traditionella dramatiska monologen av att den har en tyst interlokutör, som genom sin blotta närvaro påverkar vad som sägs och vilken laddning det får. Men vem är det som lyssnar i *Ædnan*? Är det jag som läsare, eller de andra personerna i verket? Om det är jag som svensk och icke-same som lyssnar får berättelsen en annan och mer komplicerad laddning än om Axelssons personer talar med varandra. Det är ju egentligen det senare som är mest intressant: Linnea Axelsson skulle kunna teckna en helt annan sorts samisk kulturhistoria om hon lät släktleden möta varandra i ett resonemang om vad förtryck innebär, hur relationen mellan mor och dotter påverkas av rasism, ja, vilka svårigheter en föräldra- eller släktrelation står inför när själva begreppen "hem" och "vi" är ifrågasatta.

Som *Ædnan* nu är skriven ter sig dikten splittrad mellan att blicka inåt, utåt, bakåt och framåt. På så sätt saknar den också den rörelse som är implicit i eposet. *Ædnan* är fortfarande ett viktigt vittnesbörd, men den hade kunnat vara ännu mera än så.

---

## **Lyrisk**

*Ædnan*

Linnea Axelsson

Albert Bonniers

Författafoto: Sara Mac Key